

Denne artikel blev trykt i *Meddelelser fra Dansk Lærereforening* 1970, # 1. 50-71. Det er (desværre) fortsat den bedste redegørelse for vores tidlige forsøg i 'reader response'.

Elementer og vurderinger i læsning af noveller

Cay Dollerup

Nedenstående er biresultater fra en undersøgelse af kunstværkoplevelsen, ledet af artiklens forfatter. Andre aspekter ved undersøgelsen er blevet behandlet i »Hvorfor sagde vore forsøgspersoner sådan?« (Gymnasieskolen 1969, nr. 9, s. 467-70) og »Om fejllæsninger« (Dansk Pædagogisk Tidsskrift bd, 17, 1969, nr. 7, oktober. 339-342). Forskningen er blevet finansieret af Nordisk Kulturfond, som forf. hermed retter en tak til. Den største tak må dog rettes til de mange anonyme forsøgspersoner, der har ladet os opleve novellerne med deres øjne.

... // 50 ...

Ved to serier forsøg i København i foråret 1968 og 1969 var der uventet en hel del biresultater, som kaster lys over oplevelsen af noveller og dermed formodentlig oplevelsen af kortere fiktionsværker. På trods af deres foreløbige karakter forekommer resultaterne at være af interesse for dem, der beskæftiger sig med litteratur, det være sig som kritikere, pædagoger eller almindelige læsere. Disse oplysninger var forsøgslederne imidlertid ikke opmærksomme på før databearbejdelsen, og da de aldrig blev

undersøgt nærmere ved f. eks. udspørgen af forsøgspersonerne, må de anses for yderst pålidelige. På den anden side er de ikke indsamlet systematisk, og der er derfor ingen tvivl om, at man ved undersøgelser med den anden tilrettelæggelse vil kunne nå mere eksakte resultater, der f. eks. kan bearbejdes statistisk.

Når vi overhovedet har kunnet bestemme disse »mekanismers« natur, skyldes det i høj grad, at hele forsøgsmethodikken, der var foreslået af forskerstipendiat, mag. art. Iven Reventlow, repræsenterede noget uprøvet indenfor psykologisk orienteret litteraturforskning.¹

1.0 Fremgangsmåden i forsøget

Forsøgspersonerne (fpp) skulle ifølge forsøgsinstruktionen læse tre noveller, og under læsningen selv standse op, når der var noget særligt, de hæftede sig ved, især med henblik på oplevelsen af novellernes spændingsforløb, fængslingsgrad, intensitet o. s. v.² Selvfølgelig betingede denne instruktion i høj grad fpp's replikker, men alligevel kom fpp i langt de fleste (af de ialt ca. 2.600) replikker ind på andre ting, som vedrørte oplevelsen af det litterære værk som sådan.

2.0 Forsøgspersonerne

I serie I indgik 26 fpp, der alle havde eller var under højere uddannelse.³ ...// 51 ... Der var 14 kvinder, 12 mænd. Gennemsnitsalderen var 26½ år. I serie 2 deltog 15 gymnasister; heraf var de 6 piger og 9 mænd. Deres alder var mellem 16 og 18 år.

3.0 Novellerne i forsøget

De tre noveller - i hvilke den oprindelige stavemåde og tegnsætning bibeholdtes - blev forelagt fpp i en rækkefølge, der blev roteret. Det vil sikkert være hensigtsmæssigt for artiklens læsere at studere dem omhyggeligt, idet jeg dog kort vil ridse handlingen op.

Cecil Bødkers »Vædderen« findes i *novellesamlingen* »Øjet« (1961).

Den handler om en feriedreng, Vagn, der er på en gård. Af kedsomhed og modvilje mod landbomiljøet turrer han den farlige vædder, der til sidst løber hegnet over ende. Vagn flygter, og den angriber i stedet Ole, en dreng der er på besøg på gården.

Karen Blixens »Ringene« findes i samlingen »Skæbneanekdoter« (1958).

Den handler om en nygift godsejerfrue, Lise, der efter at have fulgt sin mand ud til fårefolden går alene hjemad. Hun går ind i skoven og træffer der uventet en farlig fåretyv. Hun besværges ham til at forsvinde ud af sit liv ved at give ham sin eneste kostbarhed, en vielsesring. Han sparker den bort, men »udsletter sig selv«. Da hendes mand træffer hende igen fortæller hun ham, at hun har tabt ringen, men siger samtidig, at hun ikke, ved, hvor hun har gjort det.

Pär Lagerkvist's »Kælderretagen« er fra samlingen »Beske Fortællinger«. De svenske originaltitler er hhv. »I källarvåningen« og »Onda Sagom (1924). Den danske oversættelse ved Asmund Rostrup er fra

1946. ...// 52 ...

Til trods for at det var en oversættelse betragtede vi teksten som et integreret *dansk* kunstværk, da det jo altid ville opleves som sådan af den almindelige danske læser.

Den handler om et møde mellem en »herre«, fortælleren, og en krøbling, tiggeren Lindgren. De følges ad hjemefter. Lindgren inviterer herren ned hos sig, og gæsten slås af det harmoniske i Lindgrens hjem og væremåde, og under hans samtale med Lindgren forstår læseren, at Lindgren henter sin styrke hos en stærkt personificeret gudsfigur, 'værten'.

3.1 Principielle betragtninger

Ved at anvende integrerede prosatekster adskiller denne undersøgelse sig i sig selv fra næsten alle hidtidige psykologisk orienterede litteraturundersøgelser. Man har nemlig ellers fortrinsvis anvendt poesi, og de fleste hidtil benyttede prosatekster har været uddrag.⁴

Herudover forelagdes novellerne med titel. Dette er langt fra altid tilfældet.' Der er for os at se ingen tvivl om, at titlen i mange litterære værker er en integreret del af værket ved allerede fra begyndelsen at pege frem mod et væsentligt (evt. symbolsk) element i det. Litteraturkritikere viger da heller ikke tilbage for at anvende titler ved fortolkningen af et givet værk.

Desuden var der forfatternavn på teksten. Det har tilsyneladende sjældent været tilfældet. Når man almindeligvis udelader forfatternavnet er det muligt, det skyldes indflydelse fra nykritikkens »close reading« eller et ønske om at fastslå, at værket eksisterer »per se«: Det at angive hvem der er forfatter, skulle altså indføre »irrelevante« elementer, såsom læserens forhåndsindstilling overfor forfatteren, kendskab til dele af forfatterskabet, til dets indplacering i samtidig litteratur og så fremdeles.

Naturligvis giver viden om, hvem der har skrevet et litterært værk visse forhåndsinformationer: kender læseren forfatteren, ved han, hvornår omtrent det er skrevet, og han har en vis formodning om, hvad det vil handle om (hvad enten den så viser sig at være rigtig eller forkert), o. s. v.

Men det er jo netop den art mere eller mindre vage forhåndsoplysninger, enhver læser har, når han vælger at læse en bog frem for andre, og som derfor må udøve en vis indflydelse på hans oplevelse af værket.

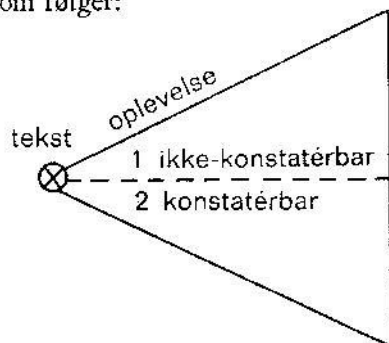
Disse to forhold komplicerede selvsagt forsøget. Men formålet med forsøget var ikke at foretage en »kapacitetsmåling«, men at undersøge læsning under forhold, der var så nær dagligdagens som det overhovedet var muligt.

Vi ønskede at, opbygge et forsøg om et kompliceret dagligdags fænomen: læsning af noveller.

4.0 Oplevelse og det sproglige udtryk

Det udtryk, fpp gav for deres oplevelse, var naturligvis ikke identisk med den. Vi kunne - meget groft skitsere forholdet

som følger:

Her skelnes mellem den ikke konstaterbare (målelige) del af oplevelsen (1) og den, der er konstaterbar.⁶ Forsøget her beskæftiger sig med den del af oplevelsen, som kom til udtryk i fpp's sproglige udsagn. Det sproglige udsagn er også det, vi finder i almindelig litteraturkritik. ...// 55 ... Men det er altså disse udsagn vi formoder - på en eller anden måde - fortæller os noget om læserens kontakt med et litterært værk.

5.0 Forsøgspersonerne i kontakten med novellerne

Professor Sven Møller Kristensen har udtalt, at »Vi kender kun et værk i kraft af vores egen opfattelse af det, og opfattelsen vil veksle med hvem der opfatter«.⁷

Netop i en undersøgelse af den kontakt, den »fusion«, som opstår mellem læser og tekst, måtte man forvente at støde på faktorer, som lå klart på læsersiden, med andre ord var betinget af

5.1 Forsøgspersonernes personlige baggrund

Det var kun i 3 (af ialt 119⁸) tilfælde, at en forsøgspersons engagement overfor en novelle eller dele af den var betinget af hans egen baggrund. Det var kun efter læsningen fpp kom ind på det, som en nygift fpp gjorde det i sin kommentar til »Ringene«: »Den var fængslende på den måde, at de implicerede problemer er relevante for en selv. De påvirker en selv - det romantiske, en tidlig ægteskabelig krise.«

De helt personlige associationer hører også til personlighedstrækkene. Vi fandt dem hos otte fpp, men ved, at vi ikke har »indfanget« alle. Det opdagede vi, da en pige, der havde moret sig over, at Vagn i »Vædderen« giver en gris en cigaret, efter læsningen blev spurgt, hvorfor hun havde leet og svarede: »Jeg kom selv til at give en gris afføringsmiddel, så den døde.«

Temmelig mange fpp (ialt 17) talte om enkelte scener i teksten på en måde, der antydede, at de oplevede dem klart visuelt, så dem for sig. 3 psykologistuderende rapporterede eksplicit, at de havde visualiseret noget: »[‘Han laa under en lygte, med fremstrakt haand, skønt ingen kom ...’] Det er et meget klart træk. Det er klart visuelt« (»Kælderetagen«).⁹...// 56 ...

Naturligvis var der andre personlige træk. Der var således stor forskel på, hvor meget de forskellige fpp kommenterede, og hvor mange gange de standsede. Samtidig efterviste undersøgelsens statistiske konsulent, amanuensis, cand. polit. Lars Bostrup, at - uanset hvor lang en persons samlede

kommentartid var - fordelte den sig på samme måde på hver af novellerne.

Til eksempel blev »Ringene« - groft sagt - kommenteret i 25 % længere tid end »Vædderen« både af dem, der brugte meget lang og meget kort tid til at tale om novellerne.

Det tyder formodentlig på, at det faktisk betyder noget for fpp - og dermed alle læsere - *hvad* de kommenterer.

5.2 Forsøgspersonernes litterære baggrund

Kun hos to litteraturstuderende forekom, hvad der ved første øjekast så ud til at være den slags »general critical preconceptions« (d. v. s. bestemte forudfattede meninger og krav til et litterært værk), som I. A. Richards fordømmer i »Practical Criticism«: »Her [hvor blodet flyder ud af næsen på vædderen i novellen af samme navn] har jeg en fornemmelse af, at han [Vagn] kan blive ved, til han har slået den ihjel. Men jeg har den forventning til en novelle, at der skal ske noget særligt. At den ikke ender med at han slår den ihjel og bliver skældt ud.«

I begge tilfælde fremgik det imidlertid af fpp's replikker, at de ikke var vendt normativt fordømmende mod forfatterne, men at der var tale om, at fpp begrundede deres forventning eller vurdering ved at henvise til gængse novelleteoretiske antagelser.¹⁰ ...//57 ...

Der var 13 fpp, der havde associationer til litterære værker andre end dem, der forekom i forsøget.¹¹ Det var engang imellem til andre af forfatterens værker, men oftere til helt andre værker:

»Historien ændrer sig her, hvor det går op for herren ... at der er fest deroppe hos de normale mennesker. Det virker som den lille pige med svovlstikkerne.« (»Kælderetagen«. Teksten har 'overalt i vinduerne brændte der lys ... Lysekronerne strålede . . .') .

Fpp var i det store og hele temmelig »belæste«, idet 34 havde læst over 9 bøger indenfor det sidste års tid. Det kunne altså tyde på, at litterære associationer ikke er usædvanlige hos relativt belæste læsere.

6.0 Tekstelementerne som fpp hæftede sig ved

Takket være forsøgsmetodikken var det muligt at fastslå, hvilke steder i teksten fpp havde hæftet sig ved, og således bestemme samspillet mellem dem.

I næsten alle tilfælde (97 %) var det nemlig velafgrænsede passager fpp henviste til. De resterende var generelle kommentarer om novellernes helhed eller lignende, såsom: »Hvor er det banalt« (indledningen i »Ringene). Det eneste, det er værd at hæfte sig ved, er, at enkelte ord ofte syntes at betyde temmelig meget for oplevelsen af novellerne.

De replikker, i hvilket spillet mellem den vægt, der blev tillagt forskellige tekstoplysninger, kunne ses tydeligst, var i den meget sjældne art replikker, som viste, at fpp havde hæftet sig så overfladisk ved en tekstoplysning, at de ikke syntes, den var værd at kommentere i første omgang, men hvor den så, på basis af nye oplysninger, fik en særlig betydning og kom til at indgå i et mønster, evt. en fortolkning:

»[‘Han kunne nå den med fiskestangen.’] Fiskestangen igen. Første gang den blev nævnt var man ikke klar over, hvad den skulle bruges til. Nu er den der igen« (»Vædderen; fiskestangen er nævnt ca.

1500 ord før). ...// 57 ...

Og ved »Ringen« er der en fp, der springer fra slutningen til en indtil da upåagtet oplysning i indledningen:

»Og slutningen. - Mærkelig slutning. - Men, hm, ja, den - I begyndelsen blev der talt om, at de ikke kunne gemme noget overfor hinanden. Og nu lyver hun for ham. Det er effektivt litterært.«

6.1 Vurderingen af tekstelementerne

Tekstoplysningerne blev under læsning vurderet på to måder: dels som enkeltdele, der egentlig ikke har nogen særlig forbindelse med det, der går forud og kommer bagefter - som f. eks.:

»Der er ... 'alt det spektakel fordi han en dag gav det store beskidte svin derinde en cigaret - med dyrlæge og alting' synes jeg det er sjovt.«

Men på en eller anden måde, f. eks. i form af vurdering af novellen, dens handlingsforløb, figurerer o.s.v., havde de fleste kommentarer sammenhæng.

6.1.1 Vurderinger af enkeltoplysninger

Forsøgets hovedformål vedrørte i høj grad vurderingen af de enkelte tekstelementer. Det er derfor med den yderste forsigtighed, jeg vil forsøge i resten af dette afsnit at redegøre for, hvad disse enkeltelementer betyder for læsningen.

Det viste sig, at fpp i nogen grad hæftede sig ved tekniske faktorer - altså: godt ordvalg, god opbygning og beskrivelse, i højere grad handlingsforløbets påbegyndelse og udvikling, især i de mere konfliktprægede passager. En ting, enkelte kritikere har været inde på,¹² nemlig en fremadgribende forventning, viste sig at forekomme hyppigt og ofte uden helt nær tekstforbindelse: »Hele indledningen. Jeg er mægtig interesseret i at høre om det hele. Jeg ser frem til at læse historien ...« (»Kælderetagen«). ...// 59 ...

Mens disse og flere andre grunde i det store og hele var positive, var der et lige så klart mønster for, hvad fpp oplevede som noget negativt. Heri indgik det, at tekstpassager blev oplevet som sentimentale, rosenrøde, langtrukne, latterlige og modsigende, samt at litterære skikkelser var læseren usympatiske.

Det må i denne forbindelse understreges, at det positive og negative *ikke* er komplementært. Der indgår meget stærkere værdidomme i de negative vurderinger end i de positive, som til gengæld har mere med handlingsforløbet at gøre.

6.1.2 Værdidomme under læsningen

Gunnar Hansson antyder i »Dikten och Läsaren«, at værdidomme indgår i læsningen. Som nævnt ovenfor gælder den primært enkelte tekstelementer. Men når læseren oplever for mange negative træk i novellen, kan hendes eller hans modvilje blive så stor, at læsningen under normale omstændigheder afbrydes. Her er der således tale om et spil mellem læservurdering og summen af hidtidige tekstoplysninger. Det skete for 5 fpp ved forskellige noveller. I enkelte af deres replikker kunne man

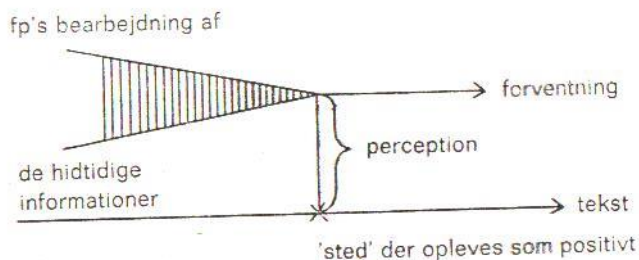
derved se et spil mellem forskellige negative bedømmelser og gryende accept som i følgende om »Ringens«.

»'Nu var det slut med de korte, stjaalne Møder og de smaa taarevædede ind- og uds muglede Billetter' ... Man forventer en gang romantisk sødsuppe« - »'de skulde spadsere Arm i Arm, og køre i samme Vogn, og de skulde spadsere og køre saaledes til deres Dages Ende.' Man bliver lidt ironisk.« - - » [ved skildringen af Lise og vandringen gennem parken] Der føler man sig hensat til en amerikansk sydstatsroman. Forfærdeligt pladder.« - - - ...// 60 ... »[Lise står i sine egne tanker og rødmer]. Man begynder at synes lidt bedre om novellen.« - - - »'velbehagelige Kuldegysninger'. Man begynder at se, at hun er umoden, meget umoden.« - - - »Jeg konstaterer en modsigelse i novellen: 'for hvem hans Faar betød mere end hans Kone.' For alt det ovenstående har jo modsagt det ganske tydeligt.« - - - »'lydig i alting.' ... Jeg føler på nuværende tidspunkt in" for novellen. Den er så fuld af modsigelser.« - - - »[Da fåretyven samler Lises lommeørklæde op] ... Man synes, man i det afsnit man har læst er begyndt at læse en historie af en vis kvalitet. Men det er stadigvæk ødelagt af begyndelsen af historien, fordi man ikke finder noget overraskende i det handlingsforløb.«

På den anden side betyder skuffelse over novellen ikke altid, at læsningen afbrydes. En fp, der er nået til, at 'værten' i »Kælderetagen« er en fordækt gudsforestilling, kommenterer:

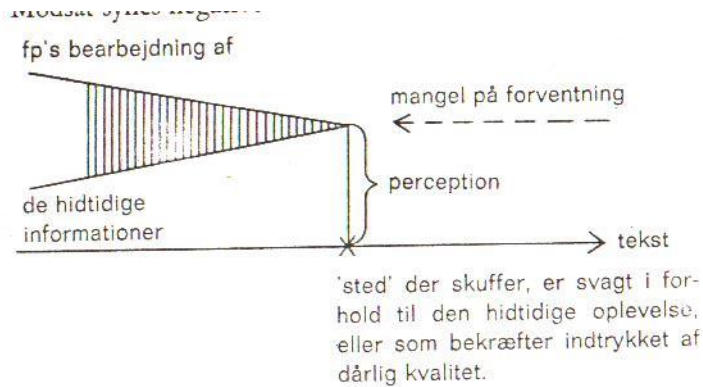
»Jeg ville nok læse den færdig, selvom jeg ikke havde siddet her, men jeg forventer ikke det helt store i øjeblikket.« Dette og andre udsagn tyder på, at det er mangel på forventning, der medfører afbrydelse af læsning, og dermed kanhænde forkastelse af værket.

Skematisk vil oplevelsen af positive træk ved novellen forøge forventningen (som er rettet fremad). De kan altså tildels baseres på en vurdering - ud fra det hidtil læste - af det endnu ikke læste:

...// 61 ...

Modsat synes negative domme at kunne skitseres:

De baseres altså kun på det hidtil læste.

De må således anskues som et samspil mellem tekstens øjeblikkelige stimuli (faktiske oplysninger, ordene disse oplysninger videregives med og den typografiske opsætning), læserens personlige måde at vurdere teksten på (in casu hans kriterier for at angive stigning og fald) og en formodentlig ligeså personligt bestemt vurdering af det hidtidigt læste, den interesse det har, og den interesse det forventes at få.

7.0 Novellerne som helheder

Novellerne foreligger i form af fysiske objekter, til de bliver læst. De kan læses »normalt« d. v. s. med »fusion« af læser og værk; det har vi en veldokumenteret formodning om, at de er blevet i dette forsøg, hvor der synes at have været tale om introspektion; og kunstværkerne kan læses mere analytisk, som de bliver det i en tekstanalyse. Forsøget synes imidlertid på sin side at vise, at der er en vis sammenhæng mellem den litterære analyse og oplevelsen.

...// 62Det er relativt sjældent fp antyder, at han eller hun er sig spillet mellem sig selv og værket bevidst, altså at værket fremtræder som et bevidst perciperet objekt:

»Egentlig, det der står fanger mig ikke: Jeg læser løs fordi jeg er nysgerrig.« Men under alle omstændigheder er teksten - som sagt - en stimulus, i hvilken visse elementer i fp's oplevelse får større betydning end andre, og netop derfor har vi i høj grad kunnet følge den gradvise strukturering af værket.

7.1 Ekspositionen

7.1.1 De første par limer

vurderes fuldstændig på lige fod med - måske dog lidt hyppigere end - andre. I både »Vædderen« og »Ringene« varierer udsagnene fra godtagelsen:

»... Det virker som en god begyndelse ...« til den øjeblikkelige afvisning:

»Jeg kan ikke lide begyndelsen. Det virker påtaget« (begge »Vædderen«).

Pär Lagerkvist har derimod - formodentlig på grund af den første linies antydning af en identifikation

mellem forfatter og læser: 'vi' og den forventning, der skabes om den 'ham', vi alle formodes at kende - skrevet en indledning, der møder utilsløret interesse hos 13 af de 14 fpp, der standser her:

»Åh, den starter jo spændende. Man aner ikke hvem det er. Og så i linie 4 får man at vide hvem det er.«

7.1.3 Indførelsen i fiktionsverdenen

Et litterært værk kan siges at præsentere en læser for en fiktionsverden, der langt fra altid er identisk med virkelighedens, men dog oftest har realitetspræg i genskabelsen.» ...// 63 ... Hos så godt som alle fpp kom det til udtryk, hvordan de takket være enkeltoplysninger i ekspositionen føres ind i novellernes »verden« og gradvis får en mere og mere nuanceret forestilling om dem: De »pejles ind« og replikkerne får større og større tekstforbindelse. Vi kan som eksempel følge en enkelt fp's oplevelse af »Kælderetagen«:

»'hvor han ligger' ... Hver gang der kommer en bestemmelse bliver man mere opmærksom på det.« ... »['Jeg mener Lindgren'] Så kommer der jo den nærmere bestemmelse.« - - - »'Det er ikke sandt.' ... Der er et stort spring, fordi det bringer en ind i det novellen måske vil handle om.« ---»['Saa en aften ud paa hosten stødte jeg paa ham ...'] Det er på en eller anden [måde] en indledning til en konkret periode i en slags nutid ...«

Denne indførelse afsluttes i det store og hele, når der kommer en

7.2 Overgang til handling

Da fpp jo ikke kendte novellerne for, kan det ikke undre, at de i enkelte tilfælde antog, at handlingen startede tidligere end den egentlig gjorde. De bedste eksempler er fra »Vædderen«. Her strejfer Vagns tanker alle de tidligere situationer, hvor han har været i konflikt med landbomiljøet, samtidig med at der indgår en hel række iagttagelser af hans øjeblikkelige omgivelser. Omsider introduceres vædderen: 'Der måtte han heller ikke komme, vædderen var farlig ...'. Men Vagns tanker glider bort fra vædderen igen, og for anden gang til den fiskestang, han ikke må bruge: 'Hvis han nu gik ind og tog den fiskestang alligevel?' - en tankerække, der på ny afbrydes af, at han vil spytte - først på fårene og så på vædderen. 'Men hvis han nu kunne ramme den der vædder? ...' for så til slut at blive omsat til handling: 'Hej, du-!'

...// 64 ... Mange fpp - især blandt gymnasiasterne - havde læst novellen før. Men skematiserer vi fpp's replikker efter om de mente novellen begyndte med +, og med =, når de mente, man gik væk fra handlingen, får vi følgende billede:

Fpp der ikke har læst novellen før:

	5K	6M	7M	9K	15M	16M	17M	19K	21M	22K	25M	26M
1. vædderen nævnes første gang					+	+		+				+
2. fiskestangen	+	+	+	+	÷	+	+		+		+	÷
3. vædderen introduceres igen						+					+	+
4. Vagn kalder på den	+	+			+			+		+		

Fpp der har læst novellen før:

	3K	12M	18M	24M	30M	31M	32M	33K	34M	36K	38M	40M
1. vædderen nævnes første gang	+	+	+	+			+		+	+	+	+
2. fiskestangen		÷		+	+			+		÷		
3. vædderen introduceres igen						+	+			+		+
4. Vagn kalder på den								+				

Der er tre fpp (19K, 32K, 38M), der ved (1) henviser til novellens titel. Imidlertid fremgår det, at de forskellige markeringer viser et samspil mellem læserens forventning om at handlingsforløbet begynder, og den måde, teksten fremstiller muligheden herfor. Fiskestangen introduceres mere 'dramatisk' i novellen i form af et spørgsmål om en mulig handling for Vagn, mens vædderen forekommer at være et element i en mere neutral beskrivelse. Men samtidig spiller novellens titel - og det eventuelle tidligere kendskab til novellen - ind for visse fpp. ...// 64 ...

7.3 Titlen

Der må være læsere, som ikke noterer sig titlen. Det fremgik af en kommentar, som en fp kom med, da novelleteksten lå foran ham: »... »Ringene« - jeg havde ikke lagt mærke til titlen.«

I de fleste tilfælde - især når fpp nævnede, at de havde læst novellen før - var det imidlertid nok for dem at se titlen for at de huskede den. Men i andre tilfælde indgik kendskabet til titlen i vurderingen af enkelte passager:

»[‘Jeg handler altid i kælderetagen’] ... Det får en speciel karakter af at være novellens titel ...?«

I andre tilfælde synes titlen at blive brugt lidt vagt om fp's helhedsoplevelse, som i følgende kommentar efter læsningen:

»Nu kan jeg godt se, hvorfor den hedder »Kælderetage«.«

Til gengæld indgår titlen på »Ringene« i bedømmelsen af scenen, da Lise tager sin ring af, hos 4 fpp og efter læsningen hos endnu en (samme fp, hvis udsagn om at han ikke huskede titlen vi citerede

ovenfor):

»Hun [Karen Blixen] er også gammeldags. Hun lægger meget symbolik i en vielsesring. Det gør jeg slet ikke.«

Alle disse fem fpp udtaler eksplicit, at ringen har symbolværdi.

Det synes altså eftervist, at titlen faktisk betyder noget for nogle læsers oplevelse af novellerne, men dette må dog ikke forlede nogen til at tro, at dette altid er tilfældet, eller at den spiller en større rolle end andre oplysninger i teksten.

7.4 Foregribelse

Under læsningen bearbejder læseren de oplysninger, han kan få af teksten, og får derved en forventning om det videre forløb. ...// 66 ... Denne forventning kan finde et endog meget velformuleret udtryk og fører i den overvejende del af tilfældene til en korrekt foregribelse af handlingen.

Men foregribelsen er i sin natur varieret. Der kan være tale om, at den kun gælder de næste få linier.

»'Hjemme i gaden sagde de, han var dumdrigtig.' Det er som om man forventer, der vil komme udredninger om hans forhold i gaden.« (»Vædderen«, i øvrigt et eksempel på »forkert« foregribelse).

Og i det modsatte yderpunkt finder vi foregribelse, der gælder hele novellens handling:

» [Fåretyvens huseren beskrives af den gamle hyrde]. Tyvens voldshandlingers relation til manden - som er så glad for sine får - og derved også det lykkelige ægteskab, anes her.« (»Ringens«).

7.5 Kombination

Også på andre felter så man fp's bearbejdning af tekstoplysninger. Det gjaldt f. eks. for 6 fpp¹⁴ identificeringen af den ukendte mand, Lise uventet træffer på, med den undslupne fåretyv, om hvem den gamle fårehyrde kun har vidst at fortælle, at han har brækket armen:

»Så 'hans venstre Arm hang slapt ned langs hans Side'. Så er man klar over, hvem manden er. Det er fåretyven, for før stod der, at han havde brækket armen i slagsmålet med naboens fårehyrde.«

7.6 Fortolkningen

Den bearbejdning, som fører til foregribelse og kombination, afslører imidlertid også, hvordan fortolkningen fremkommer. Der er igen tale om spillet mellem den vægt, fp tillægger forskellige tekstoplysninger. Men samtidig er det oplagt, at i hvert fald tolkningen af »Kælderetagen« ofte er på et højere abstraktionsplan end udsagn med direkte tekstrelevans. ...//67 ...

Det kan illustreres ved to forskellige oplevelser, der - netop fordi de skiller sig ud fra de fleste andre - er afslørende for bearbejdningen:

»[Lise giver fårehyrden sin vielsesring i »Ringens"] Så giver hun ham ringen - som hun [har fået] efter at hun var kommet fra sine forældre ...« --- »... vielsesringen har stået som symbol på deres kærlighed ...« - - - »[til slut] Der får man at vide, at den kærlighed, hun har troet på, den er måske ikke så stor. At

den kærlighed, hun har givet ham, måske har været en trang til at komme væk fra sit eget hjem, hvor hun måske ikke har været allermest lykkelig.«

Man ser her, at novellens uhyre korte oplysning om Lises hjem i indledningen (som fpp havde hæftet sig ved) fortsat spiller en vis rolle for hans vurdering og fortolkning af novellens handling.

Et andet eksempel er fra »Kælderetagen«:

»‘sorg som er vores og ingen andens, som vi bærer oprejst.’ Der refereres til en skjult ting, det nok kunne være interessant at få noget at vide om.« - - - jeg kommer kun i berøring med gode mennesker, det er kun dem, der standser og gi’r mig en skærv.’] ... Jeg ser hele tiden på den sorg. Jeg forventer noget om den. Det er blevet lovet - nej, det er det ikke. Men det er noget, man kigger efter.« ---»‘Jeg gik oprejst, saadan som man skal gaa.’ Der er igen den betoning af forskellen, som vi fandt, da han talte om den skjulte sorg.« - - - »‘dette som tyngede mig’ ... den krøbling der har en eller anden forbindelse med den sorg der ... « - - -»[til slut] ... budskabet eller den der forklaring på den dybe sorg må have noget at gøre med de to sider af krøblingens opførsel. Det er sådan set en vis tilfredsstillelse ...« Hos denne læser må ‘sorgen’ have fremtrådt som det væsentligste i novellen, så væsentligt at han refererer til den uafhængig af i hvert fald 3 konkrete tekststeder. ...// 68 ...

Det er imidlertid ikke blot særlige oplysninger *inden for* teksten, der kan betyde noget for fortolkningen. To fpp fik således, også i »Kælderetagen«, ved Lindgrens oplysning om sin vært: ‘Han har mange huse, næsten alle, han ejer nok den herres ogsaa’ en association til Johs. 14,2: »I min Faders hus [himlen] er der mange boliger.« Og de var følgelig blandt de allerførste, der lagde et religiøst indhold i værten’.¹⁵ D. v. s. at associationer *ikke* altid er irrelevante for oplevelsen af litteratur, men kan komme til at begrunde, eller i hvert fald lede ind på, en bestemt fortolkning.

7.6.1 De konkrete fortolkninger

bliver kompliceret af, at fpp både kunne være inde på den under læsningen og derefter - altid spontant - kunne uddybe den efter læsningen. Det sidste skete dog kun ved en gymnasiast, og det betyder, at gymnasiastgruppens fortolkninger sjældent nåede frem til et helhedsbillede, men samlede sig om de enkelte passagers sammenhæng.

»Vædderen« blev sjældent udsat for en egentlig fortolkning. Enkelte fpp fremdrog det faktum, at »Vagn forbliver den hårde negl«, andre hans tilskuermentalitet og drømmeverden. Især gymnasiasterne hæftede sig ved hans ofte sofistiske afvisning af skyldfølelse og hans tankeløshed. En enkelt identificerede vædderens forhold til Vagn som Vagns til plejeførelserne.

I »Ringene« oplevede de fleste fpp, at der var et vist modsætningsforhold mellem de to ægtefæller, især da Lise reagerer harmfuldt på Konrads ‘»Stakkels Djævel!«’ I Lises møde med fåretyven udtalte de fleste sig om vielsesringens symbolværdi (evt. først ved den senere genforening med Konrad), og andre blot om, at der etableredes en forståelse mellem dem (en mente, der evt. kunne være tale om utroskab), som ved en ceremonie eller vielse. ...// 68 ... To fpp oplevede, at fårehyrden truede Lises lykke, tilmed ved blot at have fundet hendes skjulested i skoven. De fleste noterede sig desuden, at der var sket en forandring i hende. Da hun påny møder sin mand, oplever fpp påny modsætningen mellem

ægtefællerne, enten som den finder udtryk i Konrads uvidenhed eller ufølsomhed over for udviklingen hos hende, eller i hendes egen erkendelse af den, og af sit ændrede forhold til manden; og det kan så manifestes ved den kolde hånd, hun rækker ham, eller hendes løgn til sidst. Enkelte opfattelser, såsom at hun egentlig aldrig har følt noget særligt overfor ham, eller at hun sammenligner sig med Jesus,¹⁶ står lidt isolerede.

Der er endnu større spredning over feltet, i »Kælderetagen«. Indtil samtalen om værten har forskellige fpp været inde på slægtskabet mellem Lindgren og fortælleren, på sorgen der skiller dem ad eller forener dem, på fortællerens skiftet mellem identifikation og afstandtagen, forståelse og uforståenhet i forholdet til krøblingen. I forbindelse med Lindgrens beretning om samtalen med 'værten' kom fortolkningen frem, således at mange mente, værten var Gud. Andre så det som en beskrivelse af en handicappet i samfundet, og kunne eventuelt kombinere dette med religiøse forestillinger. Enkelte mente, novellen beskrev Lindgrens livssyn, o, s. v.

Her faldt gymnasiastgruppens opfattelse ikke sammen med den, der fandtes hos fpp med højere uddannelse. De hæftede sig ved den sociale beskrivelse og Lindgrens væremåde og livssyn, samt hans forhold til fortælleren og værten. Ham oplevede de som en menneskekender. Kun 2 var inde på, at der måske var religiøse overtoner:

»Efter at man har læst alt det om ham, der ejer husene i byen, så har man fået en fornemmelse af, at han tilbeder den mand i stedet for en gud. Han blev jo spurgt om han troede på Gud, og jeg synes han tilbeder den mand i stedet.« ...// 69

Citatet viser imidlertid også, hvad det er, der betinger, at gymnasiasterne er gået ind for en socialt betonet tolkning, nemlig Lindgrens nej til fortælleren's spørgsmål om, hvorvidt hans trang til at tro på Gud er stærkere end andres. Det er blevet forstået som et spørgsmål om, hvorvidt Lindgren tror på Gud af 6 af dem.¹⁷

Et særligt moment ved både »Ringene« og »Kælderetagen« var, at nogle fpp fandt afslutningerne tomme (mærkelige) eller novellerne uforståelige. Det betød ikke altid, at de afviste novellerne: »Jeg synes iøvrigt, det var en udmærket novelle. Jeg kan ikke fange, hvad forfatteren peger frem på.« (»Kælderetagen«).

Men under alle omstændigheder tyder ovenstående skitse af fpp's udsagn på, at de personlige oplevelsesmuligheders antal er legio.

Dette indebærer naturligvis *ikke*, at de også er intersubjektive.

8.0 Konklusion

Undersøgelsen havde ikke til formål at udforske alle facetter i læseprocessen, i den kontakt, der er mellem tekst og læser. Fp fik udtrykkeligt besked på ikke at forholde sig analytisk over for teksten. Derfor har vi ikke i alle tilfælde kunnet følge alle komponenter i oplevelsen, men de resterende giver et relativt klart billede, som lader formode, at der i en læseroplevelse kan indgå personlige associationer, litterære associationer, visualiseringer og andre personlige træk. At læseren vurderer den foreliggende tekst under læsningen. At fp til tider nærmest oplever teksten som et objekt, der postuleres at være

uafhængigt af hans egen perception af den. ...// 70 ... Men samtidig betinger, styrer og bidrager denne tekst til struktureringen af en oplevelse, i hvilken fp får en gradvis mere præcis genskabelse af novellens handling, og snart begynder at kombinere oplysninger (tekststimuli) i retning af foregribelse af novellens handling, af indplacering af enkelt-elementerne i den helhed, novellen er i hans oplevelse, samt måske at indordne disse elementer i en oplevelse på et højere abstraktionsplan, hvor novellen kan få en gyldighed ud over den umiddelbare for dens figurer: en fortolkning.

Disse fortolkninger stemmer ingenlunde overens mellem forskellige fpp og leder til en antagelse om, at de umiddelbare oplevelsesmuligheders antal er meget stort.

Samtidig er det et interessant træk, at en fp's velvillige holdning til en novelle ikke behøver at være uafhængig af, at han/hun selv mener at være nået frem til en fuldt ud tilfredsstillende tolkning.

Der er dog ingen tvivl om, at mere forskning af kunstværkoplevelsen, tilrettelagt på anden måde, vil være på sin plads for yderligere at uddybe, bekræfte eller afkræfte disse resultater.

NOTER

1. I. James R. Squire's: "The Responses of Adolescents While Reading Four Short Stories" (Champaign, Illinois, 1964) var novellerne delt på bestemte steder og interviewerens synes i høj grad at have provokeret fpp's mundtlige svar. I James R. Wilson: "Responses of College Freshmen to Three Novels" (Champaign, Illinois, 1966) kunne fpp kommentere skriftligt under læsningen, udover de ligeledes skriftlige svar efter læsningen. Fra et litteraturpsykologisk standpunkt må man imidlertid beklage, at deres undersøgelsesresultater kun er blevet underkastet indholdsanalyse, da det ellers er disse forskere, der først går ind på, hvad der sker under læsningen.
2. Der redegøres for forsøgets litteraturteoretiske baggrund i Cay Dollerup: »The Mode of Existence of Literature« (Essays in Criticism, July 1969), og det novelleteoretiske udgangspunkt i Cay Dollerup: »The Concepts of 'Tension', 'Intensity', and 'Suspense' in Short-Story Theory« (Orbis Litterarum, 1970).
3. I serien deltog ialt 28 fpp. 2 fpp er dog udelukket, fordi de kendte forsøgets formål.
4. Undtagelserne er James R. Squire op. cit. og James R. Wilson, op. cit.
5. Både I. A. Richards: »Practical Criticism« (London, 1929) og M. S. Alwood: »Läsare bedömar litteratur« (Stockholm, 1942) ville måske have fået andre resultater med titel på teksterne. Gunnar Hansson synes med sin undersøgelse af digtet 'Dimstrål' i »Dikten och Läsaren« (Uppsala, 1959) at vise, at det er uheldigt at udelade titlen.
6. Det er ikke blot sproglige udtryk, der er konstaterbare. I en kanadisk forsøgsrække (Canadian Journal of Psychology, vol. 8, no. 4; vol. 9, no. 4; vol. 10, no. 3) har man målt fpp's respons elektromyografisk.
7. »Digtingens teori« (København, 1966), s. 149.
8. Næsten alle 41 fpp læste alle tre noveller.
9. Alle citater er fra forsøgsprotokollerne. '...' viser, at citatet er fra novelleteksten. »...« at det er fp's

replik. [...] angiver, at noget er indsat i replikken. - og ... angiver, at hhv. mellemliggende replikker, og ord, er blevet udeladt.

10. Jfr. Cay Dollerup, op. cit. II, pkt. h.

11. Indenfor forsøget forekom associationer til tidligere læste noveller hos enkelte fpp, f. eks.:

»‘Cotswoldvæddere’. Det er rigtig noveller for fåreelskere.« (»Ringene«. Der tænkes på »Vædderen«).

12. Se Cay Dollerup: »The Concepts ...« III.

13. Der er næppe m. h. t. *oplevelsens* lovmæssigheder nogen rimelig grund til at skelne mellem fiktion og beskrevet virkelighed (f. eks. avisreportage, biografier).

14. Problemet opstod slet ikke for dem, der havde foregrebet mødet.

15. Til gengæld var der gymnasiaster, der noterede sig det nadveragtige i Lindgrens måltid og to bibelagtige situationer, og som *ikke* nåede frem til gudsforestillingen,

16. Tydeligvis inspireret af, at Lise har viet sig ‘Til Fattigdommen, Fredløsheden, den fuldkomne Forladthed. Til hele Verdens Synd og Sorg’.

17. Dette tal må vurderes på basis af, at 5 kommenterede meget lidt. Gymnasiasternes massive enighed på dette punkt antyder, at der næppe er tale om en fejllæsning (se »Om fejllæsninger«, Dansk pædagogisk Tidsskrift nr. 7 1969, s. 339-42), men snarere om hvad Gunnar Hansson rammende kalder en »betydningsvariant« i »Om en ‘rigtig’ dikttolkning«, Modarsmåslårarnas Forenings Årsskrift, Lund

1962, s. 90-111.

